

bul 2002, I, 229, 290, 293, 301, 305, 318-319; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 2004, I, 271-301; İsmail Yiğit, *Kur'an-ı Kerim ve Hadis Kaynakları Işığında Peygamberler Tarihi*, İstanbul 2004, s. 306-355; Yaşar Kurt, *H. Yusuf'un Tarihsel Hayatı: Mukayese ve Değerlendirme*, Ankara 2005; Kadir Polater, "Kur'an ve Kitabı Mukaddese Göre Yusuf Kısası", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII/3 (2007), s. 9-50; T. O. Lambdin, "Hyksos", *IDB*, II, 667; O. S. Wintermute, "Joseph son of Jacob", a.e., II, 981-986; a.mlf., "Potiphar", a.e., III, 845; a.mlf., "Poti-fera", a.e., III, 845; G. M. Landes, "Midian", a.e., III, 375; N. M. Sarna, "Joseph", *EJd.*, X, 202-209; M. Aberbach, "Joseph (in the Aggadah)", a.e., X, 209-212; Celal Kırca, "Ahşenü'l-kasas", *DİA*, II, 178; R. Firestone, "Yusuf", *EI²* (Fr.), XI, 382-385.

ÖMER FARUK HARMAN

YÜSUF b. ABDÜLMÜ'MİN

(يوسف بن عبد المؤمن)

es-Sultânü'l-kebir Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Abdülmü'min b. Ali el-Kaysî el-Kûmî (ö. 580/1184)

**Muvahhidler Devleti hükümdarı
(1163-1184).**

Receb 533'te (Mart 1139) Tinmellel'de doğdu. Muvahhidler Devleti'nin kurucusu Abdülmü'min el-Kûmî'nin oğludur. İyi bir dinî eğitim aldı; Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahih*'ini ezberlediği rivayet edilir. Bir Berberî muhitinde yetişmesine rağmen Arap dili ve edebiyatına vâkıftı. Hikmet ve felsefeye diğer ilimlerden daha çok ilgisi vardı. Tıp ilmiyle de meşgul oldu. Babası, Yûsuf'u on yedi yaşında iken İşbiliye (Sevilla) valiliğine tayin etti. Valiliğinin başlarında Portekiz'in güneyindeki el-Garb (Algarve) Valisi Ali el-Vüheybî'nin isyanıyla karşılaşınca şehri karadan ve denizden kuşatarak isyanı bastırdı. Ertesi yıl İşbiliye'ye saldırmayı planlayan hıristiyanlara karşı çıktığı seferde yenilgiye uğradı ve canını zor kurtardı. 554'te (1159) Doğu Endülüs'ün bağımsız hâkimi İbn Merdeniş (Rey Lobo), Ceyyân'ı (Jean) ele geçirerek Kurtuba'yı (Cordoba) kuşattı, ardından bu kuşatmayı kaldırıp İşbiliye'ye saldırdı, fakat Yûsuf'un direnişi karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Âsi lider İbn Hamuşk'un yahudi ve hıristiyan halkın desteğiyle Gırnata'yı (Granada) kontrol altına alması üzerine Halife Abdülmü'min oğlunun kumandasındaki büyük bir orduyu Gırnata'ya gönderdi. Yûsuf çevredeki bazı kaleleri zaptettikten sonra Gırnata'ya girdi (557/1162). Bu zaferin ardından Kurtuba'ya döndü ve buradan İşbiliye'ye geçti. Kısa bir süre şehirde kaldıktan sonra babasını ziyaret ama-

ciyla Merakeş'e hareket etti. Merakeş'te sarf, nahiv ve Kur'an üzerine çalışmalarıyla tanınan âlimlerle buluştu.

Yûsuf'un halifelige seçilişle ilgili kaynaklarda iki rivayet nakledilir. Bunlardan birine göre babası Abdülmü'min hastalanıp vefat edeceğini anlayınca 549 (1154) veya 551'de (1156) veliaht tayin ettiği oğlu Muhammed'i veliahtlıktan azledip Yûsuf'u tayin etmiş, o da babasının vefatı üzerine halife seçilmiştir. İkinci rivayete göre Abdülmü'min hastalığı sırasında Muhammed'in adının hutbelerde okunmamasını emretmiş, yönetimle ilgili işleri kendisine havale ettiği oğlu Ömer'e de öz kardeşi Yûsuf'u tavsiye etmiştir. Ancak öldüğünde hâlâ resmî veliaht olan Muhammed'e biat edilmekle birlikte ürkek bir mizaca sahip bulunan ve içkiye düşkünlüğüyle bilinen Muhammed kırk beş gün sonra halifelik makamını terketmek zorunda kalmıştı. Devlet adamları hilâfete şehzadelerden Ömer veya Yûsuf'un geçmesini istiyorlardı. Ömer bu görevi tâlip olmayınca Ebû Ya'kûb Yûsuf'a biat edildi. Bazı Muvahhid ileri gelenleri hilâfetin saltanata dönüştürüldüğü gerekçesiyle, Abdülmü'min'in diğer oğulları da kendilerini dışlanmış saydıkları için Ebû Ya'kûb'a biat etmediler. Bu davranışlar başlangıçta halifelik konusunda bir ihtilâfın yaşanabileceği tereddüdünü doğursa da Abdülmü'min'in Endülüs'te bağımsız hareket etme gücüne sahip bulunan diğer oğlu Ebû Saîd Osman'ın Yûsuf'a biat etmesiyle mesele çözüldü.

Yûsuf b. Abdülmü'min iş başına geldiğinde Muvahhid kuvvetleri Endülüs'ün orta ve batı bölgelerine hâkim durumdaydı. Ancak ülkenin doğusu mahallî lider İbn Merdeniş'in kontrolü altındaydı. Kuzeyde de Kastilya ve Leon krallıkları Endülüs aleyhine genişlemeye çalışıyordu. Endülüs'ün batısındaki topraklarda yeni bir krallık olarak Portekizliler ortaya çıkmıştı. Öte yandan Mağrib'de özellikle Gumâre bölgesinde merkezî yönetimden kopmayı amaçlayan yerel direnişler söz konusuydu. Daha önce valilik yaptığı Endülüs'ün kritik durumunu yakından bilen Yûsuf b. Abdülmü'min, ilk iş olarak bölgenin hıristiyan saldırılarına karşı savunulması ve İbn Merdeniş'in hâkimiyetine son verilmesi konularını ele almayı kararlaştırdı. Bu maksatla Endülüs'teki Muvahhid birliklerini takviye etti. Endücer, Belc Kalesi ve Lûrka'yı (Lorca) zaptederek Mürsiye'ye (Murcia) giren Muvahhid ordusu İbn Merdeniş'e karşı bazı mevzii başarılar elde etti. Gırnata civarı, bölgeyi yağmalayıp tahrip eden

İbn Merdeniş'in paralı hıristiyan askerlerinden temizlendi. Bu sırada İbn Merdeniş'in yakın müttefiki ve kayınpederi İbn Hamuşk Muvahhidler'e katılınca Yûsuf b. Abdülmü'min onu törenle karşıladı. Muvahhid ordusu bir taraftan Doğu Endülüs'te İbn Merdeniş ile uğraşırken diğer taraftan Portekiz'in Batı Endülüs'e (el-Garb) yaptığı saldırıları püskürtmeye çalışıyordu. Muvahhid kuvvetlerinin iki cepheye birden savaşmasını fırsat bilen Kastilya birlikleri 565 (1170) yılında Endülüs topraklarına büyük bir sefer düzenledi. Bu gelişme Muvahhidler'in daha güçlü bir orduyla mücadele etmesini gerekli kılınca Yûsuf b. Abdülmü'min kardeşi Ebû Hafs Ömer kumandasındaki bir orduyu Endülüs'e gönderdi (Zilhicce 565 / Ağustos 1170). Endülüs'teki Muvahhid ordusunun bir bölümü yeni gelen askerlerin desteğiyle İbn Merdeniş'i ortadan kaldırmak için Receb 566'da (Mart 1171) Doğu Endülüs'e girdi. Lûrka, Hisnülferec, Basta ve Meriye (Almeria) gibi önemli mevzileri ele geçirdikten sonra İbn Merdeniş'in merkezî Mürsiye'ye ulaştı. İbn Merdeniş ölünce (567/1172) başta Ebû'l-Kamer Hilâl olmak üzere oğulları ve ailenin diğer mensupları Mürsiye'yi Muvahhidler'e teslim ettiler ve Yûsuf b. Abdülmü'min'in otoritesini tanıdıklarını bildirdiler.

Doğu Endülüs'te bu başarılar gerçekleşirken Yûsuf b. Abdülmü'min, daha önce başlattığı cihad hazırlıkları çerçevesinde Mağrib'de büyük bir ordu meydana getirdi. Orduda devletin temel dayanağı olan Berberî kökenli Muvahhid kabilelerinin yanı sıra Benî Rebâh, Benî Hilâl ve Benî Süleym gibi bedvî Arap kabilelerinden savaççılar da yer almaktaydı. Yûsuf, babasının izinden giderek İfrikiye'de yaptıkları talan ve yağmalarla ciddi bir sorun teşkil eden bu kabileleri Endülüs'te cihada sevk etmek suretiyle hem yol açtıkları kargaşadan kurtulmayı hem de yeni bir savaş gücüne kavuşmayı amaçlıyordu. Şair İbn Tufeyl ve İbn Ayyâş'ın kasideleriyle yapılan cihad çağrısı bedevilerce olumlu karşılandı. Merakeş'te düzenlenen büyük bir törende Arap savaççıları adına kabile reisleri Yûsuf'a biat ettiler. Sefere katılacak Muvahhid süvarilerine 10'ar, Arap süvarilerine 25'er dinar dağıtıldı. Halife Yûsuf b. Abdülmü'min'in sevk ve idaresinde Receb 566'da (Mart 1171) Merakeş'ten hareket eden ordu bir ay sonra İşbiliye'ye, oradan da Kurtuba'ya ulaştı (7 Şevval 566 / 13 Haziran 1171). Kont Nuño de Lara'nın Endülüs içlerine düzenlediği sefere karşılık olarak Kastilya üzerine gönde-

YÛSUF b. ABDÛLMÛ'MİN

riken ordu görevini başarıyla tamamlayıp İşbiliye'ye döndü. Halife kendisine biat etmek için gelen Hilâl b. Merdeniş başkanlığındaki heyeti törenle karşıladı; İbn Merdeniş'in ailesinden ve yakın adamlarından birkaçını Doğu Endülüs'teki bazı kale ve şehirlerin yöneticiliğine tayin etti.

Ebû Ya'kûb Yûsuf, Hilâl b. Merdeniş ve çevresindekilerin telkinleriyle Kastilya topraklarına büyük bir sefer düzenlemek için 11 Şewal 567'de (6 Haziran 1172) İşbiliye'den ayrıldı. Savunma zafiyeti içerisindeki Vebze (Huete) muhasara altına alınınca hıristiyanlar şehri antlaşma ile teslim etmeyi önerdiler, ancak halife buna razı olmadı. Çok kısa bir süre sonra çıkan şiddetli rüzgâr ve yağmur Muvahhid ordusunu felce uğrattı. Bunu şehrin yardımına gelen Kastilya kuvvetlerinin âni saldırısı izledi. Muvahhid ordusu perişan bir vaziyette kuşatmayı kaldırıp Kûnke'ye (Cuenca) gitmek üzere geri çekilmek zorunda kaldı. Yûsuf, Kûnke'de hıristiyan saldırıları yüzünden harap olmuş bir şehir ve perişan bir halkla karşılaştı. Orduyu ait erzakın bir kısmını halka dağıttı; Kastilya kuvvetleri tarafından takip edildikleri haberini alınca Kûnke'den ayrıldı. Belensiye, Mürsiye ve Gırnata üzerinden İşbiliye'ye döndü. Muvahhid ordusu Mürsiye'de bulunduğu sırada Endülüs'ün batısındaki Bâce şehri Portekiz kuvvetlerince istilâ edildi (1172). Portekizliler, yakıp yıkarak harabeye çevirdikleri şehirden bol miktarda ganimet ve esir alarak beş ay sonra ayrıldı. Kastilyalı Kont Jimeno ertesi yıl Tarif (Tarifa) ve Cezîretülhadrâya (Algeciras), buradan da İstice'ye (Ecija) kadar geldi. Muvahhid ordusu onu ordusuyla birlikte imha etti. Bu zaferi Talabîre (Talavera) ve Tuleytula (Tledo) üzerine düzenlenen iki başarılı sefer takip etti. Kastilya ve Portekiz kralları Yûsuf b. Abdülmü'min'e elçi göndererek barış teklifinde bulununca tekliflerine olumlu cevap verildi. Barış ortamında Bâce (Beja) onarıldı ve yeniden eski canlılığına kavuşturuldu. 1174'te León Krallığı ciddi bir gerekçe olmaksızın Endülüs topraklarına saldırdı. Aslında bu krallık, 1169 yılından beri bilhassa Portekiz'in Batalyevs'e (Badajoz) ve Bâce'ye saldırıları karşısında Halife Yûsuf'la iş birliği yapmıştı. Beklenmeyen bu saldırı karşısında hemen bir karşı sefer düzenlendi. Muvahhid ordusu León'un başşehri Ciudad Rodrigo'ya ulaştı ve ardından bol miktarda ganimetle geri döndü.

Yûsuf b. Abdülmü'min, Endülüs'te beş yıl kaldıktan sonra Merakeş'e gitmek üzere İşbiliye'den ayrıldı (571/1176). Merakeş'e

vardıktan birkaç hafta sonra şehirde çıkan veba salgını saraya da geçti; ölenler arasında dört şehzade vardı. 575'te (1180) Kafsa'da Benî Rund ailesinin çıkardığı isyan üzerine bizzat halife büyük bir ordunun başında sefere çıktı; Kafsa'da yeniden hâkimiyet kuruldu, civardaki Arap kabilelerinin devlete bağlılığı teyit edildi. Yûsuf b. Abdülmü'min'in Mağrib'e dönmesinin ardından Endülüs'te hıristiyan krallıklar yeniden saldırılara başladılar. Portekizliler Bâce ve İşbiliye'ye karşı giriştikleri yıpratma hücumları yanında Şeltiş (Saltes) adasını istilâ ettiler. Kastilya Kralı VIII. Alfonso 573'te (1177), müslümanlar tarafından kurulmuş olan Kûnke'yi dokuz aylık bir kuşatmanın ardından ele geçirdi; merkez camisini kiliseye çevirerek şehri piskoposluk merkezi haline getirdi. Bunu Kurtuba, Mâleka (Malaga), Rûnde (Ronda) ve Gırnata'ya yapılan saldırılar izledi. León kralı da İşbiliye çevresini hedef aldı. Endülüs'teki Muvahhid kuvvetleri bu saldırılara karşı 571-578 (1175-1182) yıllarında zaman zaman başarılar elde ettilerse de müslümanların aleyhine olan güç dengesi Halife Yûsuf'un bir defa daha Endülüs'e geçmesini gerekli kıldı. Berberî ve Arap kabilelerinden meydana gelen büyük bir ordu 13 Safer 580'de (26 Mayıs 1184) İşbiliye'ye ulaştı. Halife orduyu Portekiz saldırılarının ana üslerinden biri olan Şenterin'e (Santarem) yöneltti. Portekizliler, 1147'ye kadar bir Endülüs şehri olan Şenterin'i ele geçirdikten sonra çok müstahkem bir savunma merkezine dönüştürmüşlerdi. 27 Haziran 1184'te şehri kuşatan Muvahhid ordusu savunma kademelerinin sağlamlığı yüzünden beklenen başarıyı elde edemedi. Kuşatmanın devam ettiği bir sırada halife âniden kuşatmanın kaldırılması emrini verdi. Yûsuf b. Abdülmü'min'in, bu kararı Portekizliler'in León kralına yardımı gelmekte olduğu haberi üzerine aldığı ileri sürülmektedir. Kuşatmanın kaldırılması büyük bir kargaşaya yol açtı. Durumun farkına varan II. Ferdinand kumandasındaki Portekiz kuvvetleri Muvahhidler'in en geride konumlanan seçkin birliklerine saldırdı ve halifenin çadırına kadar ulaştı. Ağır biçimde yaralanan Halife Yûsuf bu yaranın etkisiyle İşbiliye'ye dönüş yolunda, İbn İzârî'nin rivayetine göre 18 Rebîülâhîr 580'de (29 Temmuz 1184) Yâbüre (Évora) yakınlarında öldü. İbn Hallikân, onun Şenterin Kalesi'ni muhasara ederken hastalandığını ve Rebîülevvel 580'de (Haziran 1184) burada vefat ettiğini, cenazesinin İşbiliye'ye nakledildiğini yazar (*Vefeyât*, VII, 132). Daha sonra da Mısır

beytümâl nâzırı İmâd b. Cibrîl'in *Mecmû'a'sından*, onun İşbiliye'den babasının medfun bulunduğu Tinnelle'e götürüldüğünü ve orada toprağa verildiğini öğrendiğini kaydeder (*a.g.e.*, VII, 136). Ölüm tarihini 2 Rebîülâhîr (13 Temmuz) ve 7 Receb (14 Ekim) olarak gösteren rivayetler de vardır. Meşhur edip ve şair Ebû Bekir Yahyâ b. Mücbir halife için bir mersiye kaleme almıştır. Yerine oğlu Ebû Yûsuf Ya'kûb geçti (*a.g.e.*, VII, 133).

Ebû Ya'kûb Yûsuf zamanında İbn Merdeniş'in bertaraf edilmesiyle Endülüs'te siyasi birlik sağlanmış, vergiler düzenli hale gelmiştir. ed-Denânîrî'l-Yûsufiyye el-Mağribiyye adıyla anılan dinarlar bastırılmıştır (*a.g.e.*, VII, 131). Halife bayındırlık alanında da büyük işlere öncülük etmiş, İşbiliye Ulucamii'nin inşaatını başlatmış (567/1171), dönemin ünlü mimarı Ahmed b. Basu'nun emrinde yürütülen cami inşaatını bizzat denetlemiştir. Günümüzde Sevilla'nın sembollerinden olan ve Giralda (Melviye) adıyla ün kazanan minarenin inşası da Halife Yûsuf tarafından başlatılmıştır. Halifenin bir diğer mimari faaliyeti Buhayre köşkerinin yapımının başlatılmasıdır. Bu kapsamda Bâbücehver'in dışında halife ve devlet ricâli için köşker inşa edilmiş, bunların çevresinde çiçek, meyve ağacı ve şifalı bitkilerin yetiştirildiği bahçeler yapılmıştır. Kanallar vasıtasıyla şehre su getirilmiş, Vâdilkebir (Guadalquivir) üzerinde İşbiliye ile Turyâne'yi birbirine bağlayan büyük Turyâne köprüsü inşa edilmiş, Mürsiye'deki kaleler elden geçirilmiş, Heskûre ve Sanhâce'ye mensup aşiretlerin Merakeş'e akın etmesi ve şehrin yeni gelenleri barındırmakta yetersiz kalması üzerine Yûsuf b. Abdülmü'min kble yönünde şehrin genişletilmesi için çalışma başlatmış, Endülüs ve Mağrib mimarisinin sentezi kabul edilen saltanat şehri Sâliha bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Muvahhidler Devleti'nin kurucusu, dinî ve fikrî lideri İbn Tûmert'in cihad ve tevhid akîdesine sadık kalan Yûsuf b. Abdülmü'min'in sefere çıkarken ordunun önünde İbn Tûmert'e ait mushafı taşıması bu bağlılığın sembolik bir ifadesidir. Yûsuf, İslâm felsefesinin büyük temsilcilerinden İbn Tufeyl ve İbn Rüşd başta olmak üzere âlim ve düşünürleri himaye etmiş, kataba olan merakı ve bu uğurda masraftan kaçınmaması sayesinde büyük bir kütüphane kurulmuştur. O dinî ve felsefî tartışmaları dinler ve tartışmalara katılırdı. Vebze kuşatması sırasında çadırında dinî tartışmaya daldığı rivayet edilir. Kitap yazımını teşvik eden Ebû Ya'kûb Yûsuf'un

kendisi de birkaç kitap yazmıştır. Bunlardan *Risâletü'l-cihâd* İbn Tûmert'in *Kitâbü E'azzi mâ yuṭlab* adlı eserinin ekinde yayımlanmıştır (nşr. Goldziher, Cezayir 1903; nşr. Ammâr Tâlibî, Cezayir 1985; nşr. Abdülganî Ebü'l-Azm, Merakeş 1997). Ebü Ya'kûb Yûsuf adalet mekanizmasının iyi çalışmasına çok önem verirdi. İdarecilere gönderdiği fermanlarda adaletin yerine getirilmesi konusunda özen gösterilmesini vurgulamış, ölüm cezası uygulanırken acele davranılmamasını ve cezaların kendisi tarafından incelenmeden infaz edilmesini istemiştir. Yûsuf b. Abdülmü'min bu icraatlarıyla, oğlu Ebü Yûsuf Ya'kûb el-Mansûr zamanında Muvahhidler medeniyetinin en olgun ürünlerini vermesine zemin hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-imâme* (nşr. Abdülhâdi et-Tâzi), Beyrut 1987, s. 237 vd.; Abdülvâhid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîsi aḥbârî'l-Mağrib* (nşr. M. Saïd el-İryanî – M. el-Arabî), Dârülbeyzâ 1978, s. 345 vd.; İbnü'l-Kerdübüs, *Târîhu'l-Endelüs* (nşr. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî), Madrid 1971, s. 125; İbn Halikân, *Vefeyât*, VII, 130-138; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Kettânî), s. 78-167; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb* (nşr. Mustafa Ebü Dayf Ahmed), Dârülbeyzâ, ts. (Dârü'n-neşri'l-Mağribiyye), s. 418-419, 430-434; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 98-103; *el-Hulelü'l-mevşiyye fi zikri'l-aḥbârî'l-Merrâkûşiyye* (nşr. Y. S. Allûş), Rabat 1936, s. 157-158; İbn Haldûn, *el-İber*, Beyrut 1413/1992, VI, 282-285; Makkarî, *Nefḥu'l-ıtib*, VIII, index; M. Abdullah İnân, *‘Aşrû'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Kahire 1384/1964, II, 10-138; Abdullah Ali Allâm, *ed-Devletü'l-Muvahhidiyye bi'l-Mağrib fi ‘ahdi ‘Abdilmü'min b. ‘Alî*, Kahire 1971, tür.yer.; Seyyid Abdülâzîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-‘aşri'l-İslâmî*, İskenderiye, ts. (Müessesetü şebâbî'l-câmîa), s. 711-715; J. F. O'Callaghan, *A History of Medieval Spain*, New York 1983, s. 239-241; C. Sánchez-Albornoz, *España Musulmana*, Madrid 1986, II, 280 vd.; Jamîl M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 95-97; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Mağrib ve ḥadâratüh*, Beyrut 1412/1992, s. 102-105; M. J. Viguera Molins, *Los reinos de taifas y las invasiones magrebies*, Madrid 1992, s. 249-282; Yûsuf Eşbâh, *Târîhu'l-Endelüs fi ‘ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn* (trc. M. Abdullah İnân), Kahire 1417/1996, II, 64-76; H. Kennedy, *Muslim Spain and Portugal*, London 1996, s. 216-236; Ali Muhammed Muhammed es-Sallâbî, *Devletü'l-Muvahhidîn*, Amman 1998, s. 140-157; Lütfi Şeyban, *Reconquista: Endülüste Müslüman-Hristiyan İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 229 vd.; A. Huici Miranda, *et-Târîhu's-siyâsi li'l-imbaratüriyyeti'l-Muvahhidiyye* (trc. Abdülvâhid Ekmîr), Dârülbeyzâ 2004, s. 198 vd.; *Los Almohades, problemas y perspectivas* (ed. P. Cressier v.dğr.), Madrid 2005, I-II; Allen Fromherz, “Abü Ya'qûb Yûsuf b. ‘Abd al-Mu'min”, *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2008, fas. 2, s. 25-28; Enayatollah Fatehi-Nezhad, “Abü Ya'qûb”, *Encyclopaedia Islamica*, London 2009, II, 720-728.

MEHMET ÖZDEMİR

YÜSUF AĞA KÜTÜPHANESİ

Konya'da
Yûsuf Ağa tarafından kurulan
kütüphane.

Çeşitli bölgelerde yaptırılan bu gibi kütüphanelerin çoğunu, o bölgelerde doğup büyümüş ya da orada bir müddet vazife yapmış kimseler tesis etmiştir. Konya'da 1209 (1795) yılında Yûsuf Ağa tarafından kurulan kütüphane ise bu konudaki birkaç istisnadan biridir. Giritli fakir bir aileden gelen ve III. Selim'in annesi Mihrîşah Sultan'a kethüdâlık yapan, baruthâne nâzırlığı, darphâne emînliği gibi görevlerde bulunan Yûsuf Ağa, bir kütüphane ve medrese inşa etmek istediğinde bunun için en çok ihtiyaç duyulan bölgeyi araştırmış ve Konya'da karar kılmıştır. Burayı seçmesinin sebebini vakfiyesinin giriş bölümünde, eskiden beri ilim ve ulemâ merkezi olan Konya'da talebelerin kitap bulmakta güçlük çektiklerini görmesi şeklinde açıklamakta, diğer bir sebebinin de bu şehrin mânevî havası olduğunu bildirmektedir (Şer'iyye Sicilleri, Evkâf-ı Hümâyun Müfettişliği, nr. 261, s. 53-55).

Yûsuf Ağa, Konya'da Sultan Selim Camii'nin batı duvarına bitişik olarak yaptırdığı kütüphanesi için 25 Cemâziyelâhir 1209 (17 Ocak 1795) tarihinde hazırlattığı vakfiyesine kütüphane hizmetlileriyle ilgili olarak Âtîf Efendi, Râgıb Paşa, Veliyyüddin Efendi ve Hamidiye kütüphaneleri vakfiyelerindeki şartlara benzer şartlar koymuştur. Ancak görevlilerin ücretinin yılda iki defa muharrem ve receb ayı başlarında verilmesi, hâfız-ı kütüblerin Konya halkından seçilmesi, bunların geçmiş hakkında bilgi sahibi olunması ve denemiş olması gibi değişik şartlar da vardır. Vakfiyede birinci hâfız-ı kütübe günlük 100, ikinci hâfız-ı kütübe 90, kitap çıkarma

Yûsuf Ağa Kütüphanesi – Konya

ve tekrar yerine yerleştirme konusunda yardımcı olacak iki hâfız-ı kütüb yamağına da günlük 50 akçe gibi oldukça yüksek ücretler tayin edilmiş, temizlik yapacak ve düzeni sağlayacak kayyuma da günlük 10 akçe verilmesi şart koşulmuştur. Hâfız-ı kütüblerde bulunması gereken nitelikler yanında bu görevle kadıların ve nâiblerinin, müderrislerin, imamların, devlet hizmetinde çalışan kimselerin, sanatkârların ve ticaret erbabının getirilmemesini istemiştir. Hâfız-ı kütüblerin kütüphanede bütün gün bizzat bulunmaları üzerinde ısrarla durulmuş, ölen hâfız-ı kütüblerin yetişkin olmayan çocuklarının babalarının görevine tayin edilmesinden kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Vakfiyede ayrıca her yılın muharrem ayı başında yapılacak kitap sayımı için şehrin kadısına 20 kuruş ödenmesi ve sayım günü şehrin müftüsüyle âimlere kütüphanede ziyafet verilmesi istenmiş, ziyafet ve kahve parası olarak da 30 kuruş ayrıldığı bildirilmiştir.

Yine aynı tarihte düzenlenen ek vakfiyeden, vakfın giderlerinin karşılanması için devrin padişahı tarafından Yûsuf Ağa'ya iki mukâtaanın gelirinin verildiği anlaşılmaktadır (Şer'iyye Sicilleri, Evkâf-ı Hümâyun Müfettişliği, nr. 261, s. 57-58; BA, Cevdet-Maârif, nr. 355, s. 101).

Yûsuf Ağa, kütüphanesinde hiçbir şekilde dışarıya ödünç kitap verilmemesi gerektiğine dair şart koydurmuş, ayrıca devrin padişahının bu hususa işaret eden bir hükmünün Konya valisine ve kadısına gönderilmesini, vakfiyenin ileride kaybolma ihtimalinden dolayı bir kopyasının (Konya Şer'iyye Sicilleri, nr. 67, s. 19-51) Konya siciline kaydedilmesini sağlamıştır (Sak, s. 83-88). Yûsuf Ağa Kütüphanesi ile Kayseri'de bundan iki yıl sonra kurulan (1212/1797) Râşid Efendi Kütüphanesi'nin vakfiyelerinde hâfız-ı kütüblerin görevleriyle ilgili kayıtlarda büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Her iki vakfiyede de hâfız-ı kütüblerin kütüphanede kitap okuyanlara nezâret etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Yûsuf Ağa, kitap kaybının ve kitap sayfalarının kesilmesinin önüne geçmek için hâfız-ı kütüblerin ve yamaklarının “göz ucuyla” okuyucuları denetlemesini istemiştir. Yûsuf Ağa Kütüphanesi cuma hariç her gün güneşin doğuşundan bir saat sonra açılacak, güneşin batışına bir saat kala kapatılacak, öğle ve ikinci namazları için çalışmaya ara verilecektir. Hâfız-ı kütübler, kütüphanenin her açılışında kütüphaneyi kuranın ruhuna üç Fâtiha okuyup dua edecek ve Kur'an-ı Kerim okuyacaklardır.